

КОРЗУН
Олена Вікторівна,
кандидат історичних наук,
здобувач Національної наукової
сільськогосподарської
бібліотеки НААН
elkorzun365@gmail.com
(м. Київ)

ОСНОВНІ НАПРЯМИ ДІЯЛЬНОСТІ УКРАЇНСЬКОГО НАУКОВО- ДОСЛІДНОГО ІНСТИТУТУ СОЦІАЛІСТИЧНОГО ЗЕМЛЕРОБСТВА УПРОДОВЖ 1941–1945 РР.

Встановлено, що упродовж 1941–1945 рр. галузевим науково-дослідним установам було завдано значної шкоди. Більшість інститутів, станцій і полів були повністю знищені, решта – зруйновані та пограбовані. Визначено, що після повернення інститутів, дослідних станцій та полів на звільнені від окупантів території поряд з науковою роботою вчені вирішували проблеми організаційно-господарського напрямку. Проаналізовано діяльність Українського науково-дослідного інституту соціалістичного землеробства, де на підпорядкованих йому дослідних станціях, полях та опорних пунктах, закладено підґрунтя високопродуктивного вітчизняного землеробства. З'ясовано, що науковцями інституту розроблено ефективні агротехнічні заходи з подальшого відновлення зерно-бурякового господарства та овочівництва. Приділено увагу ефективному вирощуванню рідкісних культур та багаторічних травостоїв; впровадженню науково обґрунтованих сівозмін, як основи ефективного землеробства; ефективному обробітку ґрунту та внесенню органічних і мінеральних добрив, термінів та норм внесення хімічних засобів у посівах зернових, просяних та овочевих культур.

***Ключові слова:** розвиток, відновлення досліджень, науково-організаційна діяльність, науково обґрунтовані заходи, агротехнічні заходи, сільськогосподарські культури, землеробство.*

BASIC DIRECTIONS OF ACTIVITIES OF UKRAINIAN RESEARCH INSTITUTE OF SOCIALISTIC AGRICULTURE DURING 1941–1945

It is set that during 1941–1945 to branch research establishments considerable harm was inflicted. Most institutes, stations and fields, were fully destroyed, other – destroyed and robbed. Certainly, that after a return institutes, experimental stations

and fields on the territories released from invaders next to the advanced study scientists settled the problems of organizationally-economic direction. Activity of the Ukrainian Research Institute of Socialistic Agriculture is analysed, where on the slave to him experienced stations, fields and strong points, soil of high-performance home agriculture is stopped up. It is found out, that the scientists of institute are work out effective agrotechnical measures on further renewal of grain - beet economy and vegetable-growing. Pay attention to the effective growing of rare cultures and long-term herbares; to introduction of scientifically reasonable crop rotations, as bases of effective agriculture; to effective till of soil and bringing of organic and mineral fertilizers, terms and norms of bringing of chemical facilities in sowing of the, cultivated and vegetable grain-crops.

Key words: *development, proceeding in researches, scientifically-organizational activity, scientifically reasonable measures, agrotechnical measures, agricultural cultures, agriculture.*

ОСНОВНЫЕ НАПРАВЛЕНИЯ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ УКРАИНСКОГО НАУЧНО-ИССЛЕДОВАТЕЛЬСКОГО ИНСТИТУТА СОЦИАЛИСТИЧЕСКОГО ЗЕМЛЕДЕЛИЯ НА ПРОТЯЖЕНИИ 1941–1945 ГГ.

Установлено, что на протяжении 1941–1945 гг. отраслевым научно-исследовательским учреждениям был нанесен значительный вред. Большинство институтов, станций и полей были полностью уничтожены, остальные – разрушены и ограблены. Определено, что после возвращения институтов, опытных станций и полей на освобожденные от оккупантов территории рядом с научной работой ученые разрешали проблемы организационно-хозяйственного направления. Проанализирована деятельность Украинского научно-исследовательского института социалистического земледелия, где на подчиненных ему опытных станциях, полях и опорных пунктах, заложена основа высокопроизводительного отечественного земледелия. Выяснено, что учеными института разработаны эффективные агротехнические мероприятия по дальнейшему возобновлению зерносвекловичного хозяйства и овощеводства. Уделено внимание эффективному выращиванию редких культур и многолетних травостоев; внедрению научно обоснованных севооборотов, как основы эффективного земледелия; эффективному возделыванию почвы и внесению органических и минеральных удобрений, сроков и норм внесения химических средств в посевах зерновых, пропашных и овощных культур.

Ключевые слова: *развитие, возобновление исследований, научно-организационная деятельность, научно обоснованные мероприятия, агротехнические мероприятия, сельскохозяйственные культуры, земледелие.*

Постановка проблеми. Упродовж 1941–1945 рр. галузевим науково-дослідним установам було завдано значної шкоди – більшість інститутів, станцій і полів були повністю знищені, решта – зруйновані та пограбовані [1, с. 58]. Невдовзі після початку воєнних дій частину науково-дослідних установ вдалося евакуювати в глибокий тил, де вони продовжували здійснювати наукові дослідження [2, с. 176]. Після повернення інститутів, дослідних станцій та полів на звільнені від окупантів території поряд з науковою роботою довелось вирішувати проблеми організаційно-господарського напрямку. На сьогодні активний перегляд здобутків вчених науково-дослідних установ упродовж 1941–1945 рр. є необхідним для об'єктивного відтворення минулого, ефективного планування і науково-методичного прогнозування сільськогосподарського виробництва з інтеграцією наукових процесів. Безкоштовна та ненормована праця науковців, які в найкоротший термін ліквідували наслідки хижацького господарювання німецько-фашистських загарбників в УРСР шляхом відновлення основних заходів сільськогосподарського виробництва, усунення негативних наслідків порушення та руйнування наукових дослідів за часи окупації та відбудови сільського господарства країни, що сприяло подальшому піднесенню галузевої науки та практики.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженню особливостей діяльності науково-дослідних установ УРСР у роки Другої світової війни присвячені праці багатьох вітчизняних вчених: І.В. Верби, Т.В. Заболотної, О.Є. Лисенка, О.Г. Перехреста, Н.І. Пшеничного, І.М. Спудки, Л.В. Турчини, В.О. Шайкан. Загальну характеристику сільськогосподарської дослідної справи у роки Другої світової війни в УРСР навів В.А. Вергунов. Праці Л.Б. Борисенка, Г.І. Комликової, С.В. Могилюка присвячені регіональним її аспектам. Проте залишаються недостатньо дослідженими особливості науково-організаційної діяльності науково-дослідних установ у роки Другої світової війни, які вирішували проблеми за різними напрямками у сільському господарстві УРСР. На початку XXI ст. важливими стануть наукові здобутки вчених за різними

галузевими напрямками: у землеробстві та рослинництві, тваринництві, механізації і електрифікації, меліорації, економіці тощо.

Метою статті стало з'ясування та обґрунтування на основі опублікованих матеріалів і нових архівних документів особливостей науково-організаційної діяльності основної галузевої установи за напрямом землеробство – Українського науково-дослідного інституту соціалістичного землеробства у роки одного з найбільш драматичних періодів історії України.

Виклад основного матеріалу дослідження. Ще перед Другою світовою війною українські аграрії крім продовольчого потенціалу могли пишатися функціонально розгалуженою мережею сільськогосподарських науково-дослідних установ, яка становила 15 інститутів, 34 науково-дослідні станції, 16 дослідних полів та 62 опорних пункти, які мали різне підпорядкування [3, с. 20]. Зокрема, вони були підпорядковані Наркомзему УРСР, Наркомзему харчової промисловості УРСР та Наркомзему СРСР. Крім того, працювала низка сільськогосподарських навчальних кафедр в університетах та інститутах Наркомату освіти УРСР. Проблеми наукового забезпечення сільськогосподарського виробництва вирішувалися також вченими Академії наук УРСР.

Діяльність мережі науково-дослідних установ НКЗС УРСР можна було систематизувати за 5 основними напрямками: загальним (Центральна наукова сільськогосподарська бібліотека), рослинництва, тваринництва, механізації сільського господарства, сільськогосподарської меліорації. Така мережа являла собою добре організовані науково-дослідні установи, які були обладнані лабораторіями, експериментальними базами, тваринницькими фермами, колекційними розсадниками, лісовими та плодоягідними насадженнями тощо. Загальна кількість наукових кадрів в інститутах, дослідних станціях і полях на початку 1941 р. становила близько 520 чоловік старших наукових співробітників з бюджетом понад 17 млн. крб. [4, арк. 552]. Науковцями-аграріями було досягнуто чимало здобутків світового значення, зокрема з встановлення ефективності агротехнічних заходів, удобрення, меліорації,

заходів боротьби з шкідниками та хворобами сільськогосподарських культур тощо. Поряд із досягненнями, які мала сільськогосподарська наука на початку 1940-х років, були й недоліки, серед яких відмічено недосконалість її організаційно-управлінської системи. Науково-дослідні установи були розрізнені та не мали належного єдиного науково-методичного центру, який би керував і спрямовував всю роботу мережі за відповідним науковим планом.

У період тимчасової окупації УРСР німецько-фашистські загарбники нанесли сільськогосподарським науково-дослідним установам великі збитки – багато дослідних станцій і полів були знищені повністю, інші вкрай зруйновані та пограбовані [5, с. 46]. Значну кількість науково-дослідних установ евакуювали на схід країни, де вони продовжували свою подальшу наукову діяльність. Їх науково-дослідна робота в евакуації була спрямована перш за все на надання науково-методичної та практичної допомоги оборонній промисловості, а також сільському господарству країни. Більшість галузевих науково-дослідних установ у тяжкі роки воєнного лихоліття не припинили своєї діяльності. Отримавши вагому допомогу з боку місцевих організацій та існуючи на кошти Народного комісаріату земельних справ УРСР, вони продовжували виконувати науково-дослідну роботу, затверджену в 1940–1941 рр. Проте, наукові дослідження в евакуації вчені пристосовували безпосередньо до ґрунтово-кліматичних умов Середньої Азії та Північного Кавказу.

Проаналізуємо діяльність Українського науково-дослідного інституту соціалістичного землеробства НКЗС УРСР, де на підпорядкованих йому дослідних станціях, полях та опорних пунктах, закладено підґрунтя високопродуктивного вітчизняного землеробства. У довоєнний період в інституті всебічно досліджували ґрунтовий покрив країни, складали ґрунтові та агрохімічні карти, розробляли ефективні заходи хімічної меліорації ґрунтів та боротьби з ерозією ґрунтів, способи нагромадження і використання місцевих добрив та раціональне їх внесення під різні сільськогосподарські культури, засоби хімічної меліорації та боротьби з ерозією ґрунтів шляхом побудови

грунтозахисних сівозмін [2, с. 166]. Вченими було розроблено і впроваджено у сільськогосподарське виробництво комплекс агротехнічних заходів для підвищення урожайності сільськогосподарських культур у зонах Лісостепу, Полісся, Прикарпаття та Карпат; економічно досліджено ґрунти УРСР і складено ґрунтово-агрохімічні карти для зон Лісостепу і Полісся; визначено ефективні норми і способи внесення вапна.

У 1941 р. інститут евакуювали у м. Саратов, що дозволило вивести з під удару його основний інтелектуальний потенціал, зберегти значну частину матеріальних засобів для продовження науково-дослідної роботи. Науковці розпочали впровадження у сільське господарство східних районів СРСР низки сільськогосподарських культур, які там не вирощували взагалі. Зокрема, цукрових буряків, картоплі, кукурудзи, тютюну, каучуконосів тощо. Українські вчені переконливо довели, що в місцевих кліматичних умовах можливе отримання кращих врожаїв зазначених культур. Як наслідок, незважаючи на тяжкі умови війни, посівні площі під цукровими буряками на сході СРСР розширилися у 1941–1942 рр. на 2260 тис. га, а за 1943–1944 рр. вони зросли майже вдвічі.

Після звільнення м. Київ від німецьких загарбників згідно з постановою № 495 РНК УРСР від 15 травня 1944 р. Український науково-дослідний інститут соціалістичного землеробства НКЗС УРСР відновив свою діяльність [6, арк. 1]. Через знищення енергетичних ресурсів, зіпсування стаціонарних дослідів та порушення сівозмінних полів у перші післявоєнні роки, поряд з організацією науково-дослідної роботи, вченими інституту приділено значну увагу організаційно-відновлювальним роботам [7, с. 166]. За Наказом директора інституту М.Т. Коновалова для розроблення методики науково-дослідних робіт, апробації тематики і програм наукових звітів, наукових висновків та пропозицій виробництву, була поновлена робота Наукової ради інституту [8, с. 183]. Невдовзі науково-дослідну роботу в інституті здійснювали вчені 7 відділів: агротехніки, хімізації, агроґрунтознавства, овочівництва, кормовиробництва, захисту рослин і механізації; 4 лабораторій: фізико-

хімічних досліджень ґрунтів, фізіології рослин, сільськогосподарської мікробіології та агрохімії [9, арк. 62].

Одночасно низкою постанов РНК УРСР до інституту було прикріплено 10 науково-дослідних станцій, полів та опорних пунктів. Зокрема, Поліську і Чернівецьку науково-дослідні станції рільництва [10, арк. 65]; Казаровицьку науково-дослідну станцію луківництва; Сарненську науково-дослідну станцію з освоєння боліт; Лановецьку селекційну дослідну станцію; Драбівське, Коростенське і Чарторийське дослідні поля; Бучанський і Святошинський опорні пункти [6, арк. 1–1зв]. Вищезазначена науково-дослідна мережа інституту значною мірою була зруйнована німецькими окупантами, як у частині господарської, так і науково-дослідної роботи. Матеріали щодо результатів багаторічної праці вчених науково-дослідної мережі інституту до війни були або вивезені німецькими окупантами, або втрачені. Казаровицька науково-дослідна станція луківництва, Лановецька селекційна дослідна станція та Драбівське дослідне поле були взагалі зруйновані вщент. В агрохімічних лабораторіях зазначених науково-дослідних установ були зруйновані як будівлі, так і реактиви та посуд для виконання досліджень, а весь інвентар – розграбований [6, арк. 1зв]. Таким чином, у 1944 р. інституту довелось разом із відновленням науково-дослідної та господарської роботи, відновлювати господарства всієї науково-дослідної мережі.

Значну увагу в інституті приділяли розвитку наукових кадрів. Вже наприкінці 1944 р. в інституті працювало: 5 докторів наук і професорів, 8 кандидатів наук, 11 старших наукових співробітників, 16 молодших наукових співробітників та 5 чоловік науково-технічного персоналу. Велике значення було надано комплектуванню керівного складу дослідної мережі інституту [11, арк. 94]. На Поліську науково-дослідну станцію рільництва були командировані досвідчені наукові співробітники інституту: Воловненко, Новицький, Панахно, Чаус; на Коростенське дослідне поле – Савицький; на Казаровицьку науково-дослідну станцію луківництва – Соловйов [6, арк. 2]. Вони негайно розпочали організацію науково-дослідної роботи в зазначених

установах. Отже, дослідна мережа інституту комплектувалась науковими кадрами одночасно з інститутом безпосередньо. Проте, з вирішенням в проблем організації характеру, науково-дослідній діяльності було приділено не належну увагу. Через упущення термінів весняного закладення дослідів земельна площа дослідної мережі інституту була використана під господарські посіви, на деяких були закладені тимчасові досліді.

У 1944 р. Наркомземом УРСР були затверджені теми науково-дослідних робіт інституту, які стосувались ефективного вирощування сільськогосподарських культур у різних ґрунтово-кліматичних зонах УРСР. Для виконання наукових тем були закладені стаціонарні польові досліді, за якими інститут отримав важливі наукові результати. Для їх доповнення великого значення надавали вегетаційним дослідженням, для виконання яких було створено вегетаційний будиночок [8, с. 185]. У відділі агротехніки розробляли агротехнічні заходи вирощування сільськогосподарських культур у Лісостепу та Поліссі УРСР; систему агротехнічних заходів вирощування коксагізу; систему агротехнічних заходів боротьби із захворюваннями тютюну і махорки; раціональну систему живлення цукрових буряків у зерно-бурякових сівозмінах [7, арк. 11]. Дослідження за зазначеними темами виконували на Поліській науково-дослідній станції рільництва, Коростенському дослідному полі, Бучанському і Святошинському опорних пунктах [6, арк. 2зв].

За темою «Розроблення агротехнічних заходів вирощування сільськогосподарських культур у Лісостепу та Поліссі УРСР» науковцями встановлено ефективність: системи обробітку ґрунту і удобрення у посівах гречки; способів культури проса; агротехнічних заходів вирощування люпину на зерно; агротехніки культури картоплі [12, арк. 86]. Визначено ефективність внесення комбінації органічних добрив поряд з азотно-фосфорними у посівах гречки, люпину і проса. З'ясовано ефективність суцільного та широкорядного способу сівби проса [6, арк. 3]. Найбільш дружні і повні сходи люпину отримали при сівбі сухим насінням, що пояснюється ранніми термінами його сівби. Встановлено ефективність садіння картоплі середніми бульбами із

загущенням і підживленням [7, арк. 240]. Особливе місце в тематиці та діяльності інституту належало науково обґрунтованому чергуванню сільськогосподарських культур у сівозмінах для забезпечення підвищення рівня родючості ґрунту і урожайності зернових та технічних культур; розробленню високоефективної системи обробітку ґрунту і удобрення сільськогосподарських культур для різних зон УРСР [5, с. 46].

За темою «Розроблення системи агротехнічних заходів вирощування кок-сагізу» розроблена методика посіву кок-сагізу шляхом підсіву в гнізда пророслого насіння [13, арк. 3зв]. Зазначена методика була затверджена для масової перевірки у виробничих умовах [6, арк. 3зв]. За темою «Розроблення системи агротехнічних заходів та удобрення тютюну і махорки» під керівництвом С.М. Бугая опрацьовано систему прискореного сонячного сушіння тютюну і махорки та досушування їх у кіпах. У 1943 р. зазначений спосіб був широко випробуваний у колгоспах Акмолинської області Казахської РСР. На основі матеріалів виробничих дослідів складено інструкцію прискореного сонячного сушіння тютюну і махорки та досушування їх у кіпах, яка була схвалена на Республіканській нараді з тютюну і махорки, затверджена заступником Наркому Землеробства УРСР та включена у агротехнічні вказівки з культури тютюну і махорки на 1945 р. В колгоспах УРСР у період німецької окупації більшість махоркових сушильних споруд були спалені або розібрані, а ті які залишились були непридатними для роботи: зняте внутрішнє устаткування, обірваний дах, розібрані стіни тощо. У зв'язку з цим застосування методу сушіння тютюну і махорки у махоркових сушильних спорудах було неможливим. Враховуючи позитивні результати застосування прискореного сонячного сушіння тютюну і махорки та досушування їх у кіпах, зазначений метод широко впроваджували у колгоспах УРСР [6, арк. 4].

За темою «Дослідження чинників та розроблення агротехнічних заходів боротьби із захворюваннями тютюну і махорки» встановлено, що основними чинниками вірусного захворювання зазначених культур були незадовільні кліматичні умови, а також порушення агротехнічних заходів: значне запізнення

з термінами посіву і незадовільний догляд за їх посівами. За результатами виробничих дослідів у колгоспах Полтавської, Сумської та Чернігівської областей з'ясовано, що вірусне захворювання мало зональний характер: найбільше його розповсюдження відмічали у південних районах та відсутність – у зоні Полісся УРСР [12, арк. 87]. За темою «Опрацювання раціональної системи живлення цукрових буряків у зерно-бурякових сівозмінах» розроблено способи підвищення ефективності основного і рядкового удобрення цукрових буряків, досліджено потребу цукрових буряків та інших сільськогосподарських культур зерно-бурякових сівозмін в поживних речовинах у різні фази їх розвитку [6, арк. 4зв]. Підвищення урожайності цукрових буряків забезпечувало як основне внесення мінеральних добрив, так і їх застосування у час росту і розвитку культури.

У відділі хімізації розробляли заходи підвищення ефективності внесення органічних та мінеральних добрив у зерно-бурякових сівозмінах зони Полісся УРСР; заходи підвищення ефективності внесення органічних та мінеральних добрив у посівах кок-сагізу [6, арк. 5]. За темою «Підвищення ефективності внесення органічних та мінеральних добрив у зерно-бурякових сівозмінах зони Полісся УРСР» під керівництвом М.Д. Колоши встановлено фізіологічні та агрохімічні особливості сільськогосподарських культур у зерно-бурякових сівозмінах [13, арк. 6]. Визначено ефективність комплексного застосування фосфорної муки та гною; органо-мінерального удобрення поряд із внесенням дефекату; органо-мінерального удобрення із застосуванням різної глибини оранки ґрунту [6, арк. 5зв].

За темою «Підвищення ефективності внесення органічних та мінеральних добрив у посівах кок-сагізу» під керівництвом М.Д. Колоши встановлено, що на торф'яних ґрунтах внесення 20–40 т/га гною поряд з мінеральними добривами значно підвищувало урожайність кок-сагізу [6, арк. 6]. Збільшення внесення калійних добрив у два рази на фоні азотно-фосфорного удобрення забезпечувало значний приріст урожайності коренів цієї культури [13, арк. 8]. З'ясовано вплив норми внесення мінеральних добрив у фазу цвітіння рослин

кок-сагізу. Зокрема, підвищені норми внесення азотних добрив затримували початок фази цвітіння, а фосфорно-калійних – зумовлювали його прискорення [6, арк. 6зв]. Визначено дію різних норм внесення органічних та мінеральних добрив на урожайність коренів і біологічні особливості рослин кок-сагізу за різної вологості ґрунту. З'ясовано, що при внесенні органічних та мінеральних добрив при кращому зволоженні ґрунту відбувалось значне підвищення урожайності зазначеної культури.

У відділі агроґрунтознавства виконували дослідження за темою «Розроблення заходів хімічної меліорації солонців і підзолистих ґрунтів УРСР». Вченими встановлено ефективність різних норм внесення гіпсу на солонцях Лісостепу УРСР, застосування фізико-хімічних властивостей солонців і динаміки сольового режиму солонців у зв'язку з їх засоленням, дію різних норм внесення вапна у посівах озимої пшениці [6, арк. 7]. Визначено ефективність внесення вапна та бору при здійсненні вапнування ґрунтів на розвиток і урожайність багаторічних бобових трав [13, арк. 11зв]. Відділом агроґрунтознавства у 1944 р. розпочато роботу складення ґрунтової карти УРСР у масштабі 1:750000 [6, арк. 8]. Зокрема, нанесено механічний склад, ґрунтовий покрив Ізмаїльської та Чернівецької областей, опрацьовані заплави річок, виправлена низка контурів, уточнені кордони УРСР за новою мільйонною картою, виданою у 1944 р. [8, с. 203]. Крім того, М.С. Кулк підготував кліматологічний нарис УРСР, П.К. Заморий виконав опис ґрунтоутворюючих порід і геоструктурних районів УРСР, Н.Б. Вернандер опрацювала наукові основи підзолистого процесу ґрунтоутворення в УРСР, Г.М. Самбур розробив наукові основи солонцюватих ґрунтів УРСР.

За роки тимчасової німецько-фашистської окупації в УРСР стрімко знизилось вирощування овочевих культур, що позначилось на зниженні урожайності та зменшенні площ під основними овочевими культурами та картоплею [14, арк. 85]. Тому у відділі овочівництва значну увагу було приділено підвищенню ефективності агротехнічних заходів та удобрення овочевих культур, ефективності садіння картоплі у різних зонах УРСР

[13, арк. 17]. За темою «Розробити ефективні агротехнічні заходи та удобрення овочевих культур» встановлено, що внесення мінеральних добрив гніздовим методом у посівах овочевих культур, вирощених розсадним способом, підвищувало їх урожайність та якість овочевої продукції [6, арк. 8зв]. При виконанні досліджень за темою «Дослідження ефективності садіння картоплі у різних зонах УРСР» визначено, що при достатньому зволоженні ґрунту бульби потрібно висаджувати густіше, а у менше вологозабезпечених умовах – рідше [7, арк. 283]. У відділі кормовиробництва виконували дослідження за темою «Покращання природних кормових угідь». Науковцями визначено, що для покращання продуктивності природних лук і пасовищ потрібно застосовувати різні агротехнічні, меліоративні та агрохімічні заходи [15, арк. 3]. Зокрема, використання високопродуктивних бобово-злакових або злаково-бобових травостоїв замість малопродуктивних, малоцінних за видами.

У відділі захисту рослин встановлено видовий склад хвороб сільськогосподарських культур та розроблено заходи боротьби з раком картоплі. Вченими визначено ефективні терміни та норми внесення хімічних засобів у посівах зернових, просапних та овочевих культур. У боротьбі з раком картоплі рекомендовано використовувати сорти, стійкі до захворювання. Науковцями встановлено, що чистосортне садіння таких сортів здатне остаточно позбавити урожай картоплі від цієї хвороби [6, арк. 9зв]. У відділі механізації виконували дослідження з опрацювання міжрядних обробітків технічних і просапних культур, механічних процесів боротьби з буряковим довгоносиком, механізації основних процесів обробітку ґрунту у посівах коксагізу при посіві, догляді за посівами і збиранні врожаю [6, арк. 10]. Вченими встановлено ефективність міжрядних обробітків технічних і просапних культур спеціально розробленими культиваторами. Серед механічних процесів боротьби з буряковим довгоносиком рекомендовано ручне збирання комах, обкопування плантацій ловильними канавами та розміщення клейових пасток. Ефективність механізації основних процесів обробітку ґрунту у посівах коксагізу полягала у створенні і впровадженні у виробництво міцних та

зносостійких сільськогосподарських машин і тракторів для збирання цієї культури.

Можна зробити висновок, що упродовж 1941–1945 рр. вчені Українського науково-дослідного інституту соціалістичного землеробства НКЗС УРСР вирішували значні проблеми як у напрямі організаційно-господарського зміцнення науково-дослідної мережі інституту, так і щодо подальшого розвитку сільськогосподарської дослідної справи УРСР. Науковцями отримано значні здобутки щодо розвитку досліджень у землеробстві. Зокрема, розроблено ефективні агротехнічні заходи з подальшого відновлення зерно-бурякового господарства та овочівництва. Приділено увагу ефективному вирощуванню тютюну і махорки, кок-сагізу, бобово-злакових та злаково-бобових травостоїв; впровадженню науково обґрунтованих сівозмін, як основи ефективного землеробства. Велике значення надавали ефективному обробітку ґрунту та внесенню органічних і мінеральних добрив, термінів та норм внесення хімічних засобів у посівах зернових, просапних та овочевих культур. Отже, аналізуючи архівні документи та матеріали, можна стверджувати, що науково-дослідна робота в Українському науково-дослідному інституті соціалістичного землеробства НКЗС УРСР упродовж 1941–1945 рр. здійснювалась за науковими темами, що вирішували значні проблеми землеробства у різних напрямках.

Список використаних джерел та літератури

1. Вергунов В. А. Сільськогосподарська дослідна справа в Україні від зародження до академічного існування : організаційний аспект. Київ : Аграрна наука, 2012. 416 с.
2. Коваленко Н. П. Становлення та розвиток науково-організаційних основ застосування вітчизняних сівозмін у системах землеробства (друга половина ХІХ – початок ХХІ ст.) : монографія. Київ : ТОВ «Нілан-ЛТД», 2014. 490 с.
3. Вергунов В. А., Хижняк В. П. Українські науково-дослідні сільськогосподарські заклади в роки Великої Вітчизняної війни. *Історичні записки*. 2004. Вип. 1. С. 19–25.
4. Перехрест О. Г. Українське село в 1941–1945 рр. : економічне та соціальне становище. Черкаси : ЧНУ імені Б. Хмельницького, 2011. 668 с.
5. Коваленко Н. П. Відновлення досліджень сівозмін у наукових установах та впровадженнь у господарствах Наркомзему УРСР у 1941–1945 рр. *Аграрний вісник Причорномор'я*. 2013. Вип. 66. С. 45–50.

6. Краткий отчет о выполнении научно-тематического плана Украинского научно-исследовательского института социалистического земледелия за 1944 г. // ЦДАВО України. Ф. Р-4759. Оп. 1. Спр. 21. Арк. 1–10зв.

7. Итоги научно-исследовательской работы Полесской сельскохозяйственной опытной станции за 25 лет // ЦДАВО України. Ф. Р-4759. Оп. 1. Спр. 22. Арк. 1–517.

8. Сільське господарство УРСР та його наукове забезпечення у 1940–1946 роках : зб. док. і матеріалів / НААН, ДНСГБ, ЦДАВО України ; уклад.: М. В. Присяжнюк, В. А. Вергунов, О. О. Черниш, В. І. Кучер, А. С. Білоцерківська, Н. П. Коваленко, Н. В. Маковська, О. В. Корзун ; під заг. ред. М. В. Присяжнюка ; наук. ред. В. А. Вергунов. Київ : Нілан-ЛТД, 2012. 756 с.

9. Письмо директора Украинского научно-исследовательского института социалистического земледелия М. Т. Коновалова заместителю председателя Совнаркома УССР В.Ф. Старченко о научной работе института // ЦДАВО України. Ф. Р-2. Оп. 7. Спр. 3668. Арк. 62–63.

10. Информация о возобновлении деятельности Черновицкой научно-исследовательской станции полеводства в июле 1944 г. // ЦДАВО України. Ф. Р-2. Оп. 7. Спр. 3668. Арк. 65.

11. Інформація заступника міністра земельних справ УРСР Ф. Г. Луценка керуючому справами у Раді Міністрів УРСР В. Власенку про діяльність Поліської науково-дослідної станції рільництва // ЦДАВО України. Ф. Р-2. Оп. 7. Спр. 3668. Арк. 94–95.

12. Информация директора Украинского научно-исследовательского института социалистического земледелия М. Т. Коновалова в сельхозотдел СНК УССР // ЦДАВО України. Ф. Р-2. Оп. 7. Спр. 3668. Арк. 86–89.

13. Тематический план научно-исследовательской работы Украинского научно-исследовательского института социалистического земледелия на 1945 год // ЦДАВО України. Ф. Р-4759. Оп. 1. Спр. 27. Арк. 1–32.

14. Доповідна записка Міністра земельних справ УРСР Г.П. Бутенко Заступнику Голови Ради міністрів УРСР В.Ф. Старченко про стан вирощування овочевих культур в УРСР // ЦДАВО України. Ф. Р-2. Оп. 7. Спр. 3669. Арк. 85–88.

15. Предварительный отчет Украинского научно-исследовательского института социалистического земледелия о выполнении научно-тематического плана за 1945 г. // ЦДАВО України. Ф. Р-27. Оп. 18. Спр. 6305. Арк. 1–18.

References

1. Verhunov, V. A. (2012). *Silskohospodarska doslidna sprava v Ukraini vid zarozhennia do akademichnoho isnuvannia : orhanizatsiinyi aspect* [Agricultural experienced business in Ukraine from an origin to academic existence : organizational aspect]. Kyiv : Ahrarna nauka, 416. [in Ukrainian].

2. Kovalenko, N. P. (2014). *Stanovlennia ta rozvytok naukovo-orhanizatsiinykh osnov zastosuvannia vitchyznianykh sivozmin u systemakh zemlerobstva (druha*

polovyna XIX – pochatok XXI st.) : monohrafiia [Becoming and development of scientifically-organizational bases of application of home crop rotations in the systems of agriculture (the second half of XIX is beginning of XXI of century) : monograph]. Kyiv : TOV «Nilan-LTD», 490. [in Ukrainian].

3. Verhunov, V. A. and Khyzhniak, V. P. (2004). *Ukrainski naukovo-doslidni silskohospodarski zaklady v roky Velykoi Vitchyznianoï viiny* [Ukrainian research agricultural establishments are in the years of Great Patriotic war]. *Istorychni zapysky*. 1. 19–25. [in Ukrainian].

4. Perekhrest, O. H. (2011). *Ukrainske selo v 1941–1945 rr. : ekonomichne ta sotsialne stanovyshe* [Ukrainian village in 1941–1945 : economic and social position]. Cherkasy : ChNU imeni B. Khmelnytskoho. 668. [in Ukrainian].

5. Kovalenko, N. P. (2013). *Vidnovlennia doslidzhen sivozmin u naukovykh ustanovakh ta vprovadzhen u hospodarstvakh Narkomzemu URSS u 1941–1945 rr.* [Proceeding in researches of crop rotations in scientific establishments and introductions is in the economies of Narkomzem of Ukraine in 1941–1945]. *Ahrarnyi visnyk Prychornomia*. 66. 45–50. [in Ukrainian].

6. (1944). *Kratkyi otchet o vypolnenyï nauchno-tematycheskoho plana Ukraynskoho nauchno-yssledovatelskoho ynstytuta sotsyalistycheskoho zemledelyia za 1944 h.* [Summary about fulfilling the scientifically-thematic plan of the Ukrainian research institute of socialistic agriculture for 1944] // Tsentralnyi derzhavnyi arkhiv vyshchykh orhaniv vlady ta upravlinnia Ukrainy, f. r-4759, op. 1, spr. 21, ark. 1–10 zv. [in Russian].

7. (1944). *Ytohy nauchno-yssledovatelskoi raboty Polesskoi selskokhoziaistvennoi opytnoi stantsyy za 25 let* [Balances of the research work of the Polesye agricultural experimental station for 25]. Tsentralnyi derzhavnyi arkhiv vyshchykh orhaniv vlady ta upravlinnia Ukrainy, f. r-4759, op. 1, spr. 22, ark. 1–517. [in Russian].

8. Prysiazhniuk, M. V., Verhunov, V. A., Chernysh, O. O., Kucher, V. I., Bilotserkivska, A. S., Kovalenko, N. P., Makovska, N. V. and Korzun, O. V. compl. (2012). *Silske hospodarstvo URSS ta yoho naukove zabezpechennia u 1940–1946 rokakh : zbirnyk dokumentiv i materialiv* [Agriculture of UKRAINE and him scientific providing in 1940–1946 : collection of documents and materials]. Kyiv : Nilan-LTD, 756. [in Ukrainian].

9. (1944). *Pysmo dyrektora Ukraynskoho nauchno-yssledovatelskoho ynstytuta sotsyalistycheskoho zemledelyia M. T. Konovalova Zamestyteliu Predsedatelia Sovnarkoma USSR V. F. Starchenko o nauchnoi rabote ynstytuta* [Letter of director of the Ukrainian research institute of socialistic agriculture of M. T. Konovalov to Vice-chairman of Soviet folk commissariat of Ukrainian V. F. Starchenko about the advanced study of institute]. Tsentralnyi derzhavnyi arkhiv vyshchykh orhaniv vlady ta upravlinnia Ukrainy. F. R-2. Op. 7. Spr. 3668. 62–63. [in Russian].

10. (1944). *Ynformatsyia o vozobnovlenyï deiatelnosti Chernovytskoi nauchno-yssledovatelskoi stantsyy polevodstva v yiule 1944 h.* [Information about proceeding in activity of the Chernivtsi research station of field-crop cultivation in July, 1944]. Tsentralnyi derzhavnyi arkhiv vyshchykh orhaniv vlady ta upravlinnia Ukrainy, f. r-2, op. 7, spr. 3668, ark. 65. [in Russian].

11. (1944). *Informatsiia Zastupnyka Ministra zemelnykh sprav URSS F. H. Lutsenka keruiuchomu spravamy u Radi ministriv URSS V. Vlasenko pro diialnist Poliskoi naukovo-doslidnoi stantsii rilnytstva* [Information of Deputy of the landed matters of Ukrainian F. H. Lutsenko to regulating businesses in Council of ministers of Ukrainian V. Vlasenko about activity of the Polesye research station of field-crop cultivation]. Tsentralnyi derzhavnyi arkhiv vyshchykh orhaniv vlady ta upravlinnia Ukrainy, f. r-2, op. 7, spr. 3668, ark. 94–95. [in Ukrainian].

12. (1944). *Ynformatsiia dyrektora Ukraynskoho nauchno-ysledovatelskoho ynstytuta sotsyalistycheskoho zemledelyia M. T. Konovalova v selkhozotdel SNK USSR* [Information of director of the Ukrainian research institute of socialistic agriculture of M. T. Konovalov in agricultural department of SFK of Ukrainian]. Tsentralnyi derzhavnyi arkhiv vyshchykh orhaniv vlady ta upravlinnia Ukrainy, f. r-2, op. 7, spr. 3668, ark. 86–89. [in Russian].

13. (1944). *Tematycheskyi plan nauchno-ysledovatelskoi raboty Ukraynskoho nauchno-ysledovatelskoho ynstytuta sotsyalistycheskoho zemledelyia na 1945 hod* [Thematic plan of research work of the Ukrainian research institute of socialistic agriculture on 1945]. Tsentralnyi derzhavnyi arkhiv vyshchykh orhaniv vlady ta upravlinnia Ukrainy, f. r-4759, op. 1, spr. 27, ark. 1–32. [in Russian].

14. (1944). *Dopovidna zapyska Ministra zemelnykh sprav URSS H. P. Butenko Zastupnyku Holovy Rady ministriv URSS V. F. Starchenko pro stan vyroshchuvannia ovochevykh kultur v URSS* [Memorandum of Minister of the landed matters of Ukrainian H. P. Butenko to Vice-chairman of Council of ministers of Ukrainian V. F. Starchenko about the state of growing of vegetable cultures in Ukrainian]. Tsentralnyi derzhavnyi arkhiv vyshchykh orhaniv vlady ta upravlinnia Ukrainy, f. r-2, op. 7, spr. 3669, 85–88. [in Ukrainian].

15. (1944). *Predvarytelnyi otchet Ukraynskoho nauchno-ysledovatelskoho ynstytuta sotsyalistycheskoho zemledelyia o vypolnenyy nauchno-tematycheskoho plana za 1945 h.* [Preliminary report of the Ukrainian research institute of socialistic agriculture on fulfilling the scientifically-thematic plan after 1945]. Tsentralnyi derzhavnyi arkhiv vyshchykh orhaniv vlady ta upravlinnia Ukrainy, f. r-27, op. 18, spr. 6305, 1–18. [in Russian].

Рецензент:

Коваленко Н.П., д.і.н., с.н.с.

Надійшла до редакції 10.12.2018 р.